

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Кас'яненко О. М.

ВСТУП

В українському освітньому просторі є багато викликів. Одним із таких є встановлення балансу між освітнім та соціальним ідеалом, представлений інтегрованим навчанням дітей з особливими освітніми потребами, з наданням ресурсів та способів їх навчання та підтримки. Для фахівців інтегративних підрозділів головні цілі діяльності структуровані принаймні за трьома основними напрямками: зміна ставлення, професійне вдосконалення / розвиток та зміна практики в групі.

Діти з особливими освітніми потребами є частиною нашого суспільства, вони більше, ніж інші діти, потребують постійної соціалізації та співпраці з однолітками для забезпечення їх соціальної інтеграції. Завдяки безпосередньому контакту з учнями інших шкільних установ та участі з ними в різних заходах, зменшується ізоляція та досягається усунення в значній мірі агресивних тенденцій, що сприяють поліпшенню їх способу життя. Тенденція до створення та підтримки необхідних рамок соціальної інтеграції дітей з обмеженими можливостями тим активніша, чим ефективнішим аргументом є психосоціальні переваги інклюзії, що полегшує прийняття власної соціальної ролі в суспільстві та встановлення соціальних відносин.

Створення партнерських відносин між школою, сім'єю та громадою, а також між різними шкільними установами передбачає успіх інклюзивних учнів у школі та пізніше в житті. Коли батьки, учні та інші члени громади вважають один одного партнерами в освіті, навколо учнів створюється спільнота підтримки, яка досконало функціонує. Тільки об'єднавши зусилля батьків, вчителів, школи та громади, можна зробити кращу інтеграцію дітей з особливими освітніми потребами. Дуже важлива і конкретна психолого-педагогічна допомога, що надається цим учням. Це роблять психолог, педагог, соціальний вчитель, шкільний консультант, а також інші фахівці (включаючи лікарів) або мультидисциплінарні групи втручання. В основному є два важливих етапи модифікації поведінки інклюзивних дітей: систематичне спостереження за відповідною поведінкою, включаючи факти, що передують, і ті, що слідують; активне слухання – вступ у партнерські

стосунки з дитиною – дуже важливий, особливо в дошкільному та ранньому шкільному віці. Маніпулювання цими проведеннями та заходами з метою отримання бажаної поведінки потребують підготовки фахівців у галузі спеціальної та інклюзивної освіти.

Деякі вчені у цьому аспекті говорять про переосмислення підготовки фахівців у галузі спеціальної та інклюзивної освіти, для того, щоб краще реагувати на різноманітність учнів. Стійкість елементів, пов'язаних зі шкільною інтеграцією, виявлених у цьому дослідженні, підтримує цей підхід і пропонує працювати з уявленнями, виявлених серед фахівців та майбутніх вчителів. Інклюзивним способом мова піде про те, щоб запропонувати їм розглянути власну роль та компетентності, оцінити надані рекомендації для ефективної роботи із учнями з особливими освітніми потребами. Такий континуум підготовки повинен дозволяти фахівцям у галузі спеціальної та інклюзивної освіти на всіх етапах свого шляху знати свої уявлення та експериментувати з практиками в підході, який сприяє осмисленню викликів впровадження інклюзивної освіти відповідно до специфіки кожного контексту.

Початкова підготовка є важливим важелем підготовки фахівців у галузі спеціальної та інклюзивної освіти до роботи з учнями. Це часто розглядається як найкращий час для майбутніх вчителів, щоб змінити своє ставлення до учнів з особливими освітніми потребами та їхнє сприйняття інклюзивної освіти, якщо це необхідно¹. Однак визначення змісту навчання, якому слід надавати перевагу в інклюзивній перспективі, викликає питання, оскільки цей зміст може керувати уявленнями майбутніх вчителів. В цій роботі пропонуємо чіткий зміст про типи потреб, які потенційно зустрічаються в школах, та спеціалізовані втручання, пов'язані з ними, посилаючись на біомедичне та етичне бачення, засноване на патологіях учнів. Відходимо від ідеї категорій труднощів або інвалідності, зосереджуючись натомість на привласненні інклюзивних практик, щоб усунути бар'єри для навчання та участі всіх учнів в освітньому процесі.

¹ Бойчук Ю. Д., Казачікер О. С. Підготовка майбутніх фахівців до оволодіння технологіями лялькотерапії. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 20–21 трав. 2022 р. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди [та ін.] ; за ред. А. В. Боярської-Хоменко, О. В. Попової. Харків: [б. в.], 2022. С. 207–210. <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/8283>

1. Стратегії європейського досвіду у підготовці фахівців у галузі спеціальної та інклюзивної освіти

З європейського досвіду можна сказати, що вчитель може використовувати в процесі викладання-навчання-оцінювання різні стратегії і корисні втручання: перш за все, він повинен враховувати створення афективно-позитивного клімату. Стимулювання впевненості в собі та мотивації до навчання, заохочення підтримки та співпраці з боку колег, формування позитивного ставлення колег, заохочення незалежності та підвищення особистої автономії є важливими аспектами, які вчитель повинен враховувати, щоб полегшити шкільну інтеграцію цих дітей². Вчителям дуже важливо заохочувати зусилля особливих дітей, підтримувати їх, позитивно оцінювати у виконанні шкільних завдань, не створюючи стресових ситуацій.

Країни ЄС вже десятиліття практикують універсальний дизайн для інклюзивного навчання, який є еквівалентом універсального дизайну для навчання. Це структура планування та організації навчання, яка дозволяє фахівцям з інклюзивної освіти визначати педагогічні наміри, методи, оцінки та навчальні матеріали, адаптовані до різних учнів. Це універсальний та гнучкий підхід, який сприяє інклюзії та навчанню для всіх учнів, передбачаючи їхні різноманітні потреби.

Універсальний дизайн для інклюзивного навчання базується на трьох основних принципах, які полягають у пропонуванні декількох засобів:

- представництво;
- дії та вираження;
- зобов'язання.

Ці принципи в свою чергу поділяються на дев'ять керівних принципів. Вони пов'язані з державними програмами, як уможливлюють універсальний дизайн для інклюзивного навчання³.

Щоб застосувати інклюзивно-педагогічний підхід у традиційному навчанні, можна варіювати спосіб подачі змісту, варіювати методи навчання або варіювати методи оцінювання. Можна впроваджувати різні рішення, такі як ті, що представлені в світових педагогічних практиках, щоб зробити курс більш інклюзивним. Наприклад, на заняттях можна розглянути: субтитри відео або надати письмову стенограму розповіді, використовувати засіб перевірки доступності Microsoft, щоб виявляти та виправляти проблеми учнів зі спеціальними

² Пехарева А. С., Цегельник Т. М., Саєнко Ю. О. Застосування компетентнісного підходу в підготовці майбутніх педагогів початкової школи в умовах розвитку інклюзивної освіти: досвід країн Східної Європи. *Інноваційна педагогіка* (39). 2021. с. 203–206. <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/12763>

³ Там само.

можливостями (за наявності), а також покращувати читабельність матеріалу, запропонувати автентичні ситуації (для педагогічної діяльності або оцінювання), запропонуйте для оцінювання різноманітні методи або підходи (самостійна робота або аудіовізуальна презентація, самооцінка, спільна оцінка або оцінка вчителем тощо), використати цифрову корекцію (звуковий коментар або екранну корекцію)⁴.

Переваги переосмислення традиційного навчання за допомогою інклюзивного підходу є визначальним для підвищення якості роботи та викладання, для прихильності до рефлексивного підходу до своєї ролі педагога, а також скорочення індивідуальних запитів на проживання та логістику.

Для учнів з особливими потребами інклюзивний підхід передбачає:

- підвищення самостійності і мотивації;
- зменшення стресу, пов'язаного із запитом на проживання;
- і підвищення мотивації та відданості.

Коли йдеться про дітей з особливими освітніми потребами, також не слід нехтувати частим використанням системи заохочень, похвал, позитивного підкріплення, щоб заохотити і виділити найменші успіхи, спрямованість навчання на практичну діяльність. Більшу частину часу, коли європейські фахівці працюють з дітьми з особливими освітніми потребами, вони думають про завдання, розділені на менші, досяжні етапи, використання афективного навчання, адаптацію методів і засобів навчання, оцінки, а також про підтримку учня у становленні себе як члена групи⁵. Крім того, необхідно добре організувати групові заняття, що стимулюють спілкування і міжособистісні відносини (ігри, поїздки, позакласні заходи, спорт, командна діяльність), підтримувати дітей емоційно, використовувати просту мову, доступну учневі і його рівню розуміння. Важливим питанням є реагування на учня з фізіологічним розладом у класі. Наприклад, розміщення учнів із вадами зору за перші парти, поліпшення якості освітлення, адекватність методичних матеріалів – аспекти, які педагог не залишає без уваги при роботі з такими дітьми. Позиція фахівця з інклюзивної освіти повинна бути такою, щоб кожен учень міг бачити його, а в діалозі вчитель-учень вчитель повинен говорити, стоячи тільки обличчям до учнів. Ще одна перспектива, яку не може не помітити вчитель, – це розміщення дітей

⁴ Пехарєва А. С., Цегельник Т. М., Саєнко Ю. О. Застосування компетентнісного підходу в підготовці майбутніх педагогів початкової школи в умовах розвитку інклюзивної освіти: досвід країн Східної Європи. *Інноваційна педагогіка* (39). 2021. С. 203–206. <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/12763>

⁵ Васильєва Г. Організаційно-педагогічні умови формування методичної компетентності працівників освіти інклюзивної форми навчання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 2 (106). 195 с.

з гіперактивністю та синдромом дефіциту уваги за перші парти, щоб не відволікати решту учнів та розміщувати їх поруч з учнями, які сприймаються колективом як позитивні зразки для наслідування⁶. Заохочення будь-якої спроби спілкування, незалежно від його характеру, важливе для європейських фахівців у галузі спеціальної та інклюзивної освіти. Учитель повинен бути твердим, послідовним, використовувати розуміння і спокій як спосіб гасіння агресивного прояву учня, коментувати вчинок учня, а не його особистість. Вчителю бажано оцінити межу складності учня (не образити і не принизити його), використовувати доброзичливу міміку і відкритий настрій (не схрещувати руки і не хмурити погляд)⁷.

В інклюзивному європейському підході всі учні вважаються однаково важливими, кожен має можливість цінувати свої якості, виходячи з передумови, що кожен учень здатний досягти чогось хорошого. Вважаємо, що не існує чітких інструкцій для інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у загальноприйнятну освіту. Ті, хто проявляють відкритість до цієї інтеграції, знаходять власні правильні стратегії. Кожна дитина має право на освіту і заслуговує на те, щоб їй дали шанс навчатися. Навчаючись разом, діти навчаються жити в суспільстві, приймати себе і допомагати один одному, коли це необхідно. Незначні відхилення від природних норм являють собою сильні бар'єри, які перешкоджають розвитку процесу інтеграції в загальноприйняте навчання дітей з психічними відхиленнями та/або поведінковими розладами. Необхідно в цій ситуації якомога швидше відмовитися від інерції, закладеної в освітній, культурній і соціальній діяльності, в якій беруть участь як діти-інваліди, так і їх сім'ї.

2. Рекомендації щодо підготовки фахівців у галузі спеціальної та інклюзивної освіти України

В цьому аспекті представляємо власні рекомендації для підготовки фахівців у галузі спеціальної та інклюзивної освіти. В результаті аналізу дотичної літератури стосовно європейського досвіду у цій сфері, виникла необхідність змоделювати власну схему рекомендацій,

⁶ Сидоренко В. В. Розвиток педагогічного акмепрофесіогенезу в умовах формальної і неформальної післядипломної освіти. Теорія та методика професійно-педагогічної підготовки освітянських кадрів: акмеологічні аспекти: монографія. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2018. 516 с. <https://core.ac.uk/download/pdf/154897735.pdf#page=177>

⁷ Пехарева А. С., Цегельник Т. М., Саєнко Ю. О. Застосування компетентнісного підходу в підготовці майбутніх педагогів початкової школи в умовах розвитку інклюзивної освіти: досвід країн Східної Європи. *Інноваційна педагогіка* (39). 2021. с. 203–206. <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/12763>

які, відповідно до законодавчих положень, висвітлюють педагогічну діяльність та проблеми навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами, незалежно від їх типу, відповідаючи таким чином вимогам функціонування інклюзивної школи.

Вважаємо, що нове бачення освітнього інклюзивного процесу, має виходити з соціальної та професійної відповідальності вчителів, які повинні постійно навчатися та отримувати підтримку, знання та застосувати педагогічні технології для адаптації/диференціації навчальних програм та оцінювання. Інклюзивна освіта може покращити успішність дітей, посилити їх соціально-емоційний розвиток, сприяти сприйняттю інших і, таким чином, сприяти більш інклюзивним суспільствам. Щоб вирішити цю проблему, уряди повинні брати участь у цілісному та системному мисленні, заснованому на суворому плануванні.

Інша передумова, на якій ґрунтуються представлені рекомендації, полягає в тому, що обмін досвідом між учителями з України та Європи, мав би позитивний вплив на формування та розвиток позитивного ставлення до конкретної сфери, такої як освітня інклюзія⁸. Кожен вчитель приходить з багатим досвідом у цій сфері, і такий обмін може мати лише позитивний вплив як на вчителів-початківців, які стикаються з труднощами у вирішенні різних педагогічних аспектів через брак досвіду, так і на досвідчених вчителів, які можуть вдосконалити свій освітній підхід за допомогою нових засобів або методів викладання. Крім того, не слід забувати про інформаційно-комунікаційні технології, які відіграють важливу роль у подоланні розриву в навчанні між студентами з обмеженими можливостями та студентами без інвалідності. Відкрите та дистанційне навчання вже давно розглядається як корисний важіль доступу до курсів та навчальних матеріалів, потенційно недосяжний для деяких учнів. З пандемією ці пристрої дистанційного навчання раптово стали незамінними для підтримки освітнього зв'язку з якомога більшою кількістю студентів. Однак ці інструменти все ще занадто рідко є інклюзивними та доступними.

Якість запропонованих рекомендацій впливає, перш за все, з міждисциплінарності дисциплін, до яких додаються виняткові професійні цінності викладацького складу, визнаних професіоналів і, не в останню чергу, ретельності, з якою здійснюється управління діяльністю. В рамках аналізу європейських програм, запропоновані рекомендації є аргументом на користь організації такої програми професіоналізації, яка, повинна забезпечити підготовку випускників, які відповідають професійним стандартам, що вимагаються на ринку праці.

⁸ Немченко С. Г., Голік О. Б. Рефлексивна культура: колективна монографія. Riga: LAP Lambert Academic Publishing, 2018. 200 с. <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.26.32>

Робота, проведена в рамках європейського досвіду, навчальних програм, координованих фахівцями в галузі педагогічних наук, а також в рамках результатів спостережень за студентами педагогічних факультетів. Запорука ефективності представлених рекомендацій зумовлена тим, що ринок праці має велику потребу у спеціалістах, які володіють навичками в цій галузі.

Основною метою запропонованих рекомендацій є підготовка фахівців у галузі спеціальної та інклюзивної освіти, а також наукові дослідження в галузі інклюзивної освіти, що відповідають вимогам європейського простору та сумісні з аналогічними установами в країні.

Фундаментальною місією запропонованих рекомендацій є підготовка вчителів спеціального освітнього супроводу та соціальних психолого-педагогічних працівників, здатних надавати специфічні освітні послуги учням з особливими освітніми потребами до спеціальної освіти, особливо інтегрованої в загальноосвітні школи⁹. Конкретні цілі даних навчальних рекомендацій підпадають під таксономію цілей нової освітньої реформи України, які охоплюють сфери освіти, наукових досліджень, управління людськими ресурсами, технологій навчання, інформації та документації, вони мають операційний характер¹⁰.

Отже, загальною і постійною метою, яка переслідується протягом усього періоду навчання в університеті, є практична підготовка студентів у галузі спеціальних, педагогічних та конкретних професійних навичок. Практична діяльність є обов'язковою і розрахована на взаємозалежність з поглибленням теоретичної підготовки, спрямована на розвиток навичок, цілеспрямованих теоретичних надбань у прикладних галузях спеціальної психопедагогіки: освітньої, професійної, терапевтичної, корекційної, адекватних категоріям осіб з інвалідністю. Таким чином, загальними рекомендаціями в освітньому процесі при підготовці фахівців у галузі спеціальної та інклюзивної освіти є:

⁹ Бойчук Ю. Д., Казачікер О. С. Підготовка майбутніх фахівців до оволодіння технологіями лялькотерапії. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 20–21 трав. 2022 р. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди [та ін.] ; за ред. А. В. Боярської-Хоменко, О. В. Попової. Харків: [б. в.], 2022. С. 207–210. <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/8283>

¹⁰ Васильєва Г. Формування методичної компетентності педагогічних працівників інклюзивної освіти під час підвищення кваліфікації. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 3 (107). С. 90–98. <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/37731>

Інформативність на академічному рівні:

- забезпечити високий стандарт, на рівні академічних вимог, передачі найновішої та найактуальнішої теоретичної інформації в галузях, що охоплюються предметами, які викладаються (на академічному рівні);

- забезпечення концептуальної єдності в широких рамках спеціальної педагогіки та міждисциплінарних галузей;

- зробити взаємозв'язок викладання-навчання-дослідження більш гнучким та ефективним.

Прикладні та освітні цілі на академічному рівні:

- підкреслити прикладний характер семінарських занять шляхом тренінгу/вправ. Розвинути здатність оперувати інструментарієм, методами та методиками оцінювання та психодіагностики, що використовуються у психологічному профілюванні людей з особливими потребами (осіб з інвалідністю/особливостями психофізичного розвитку, обдаровані особи, особи з психічними захворюваннями тощо);

- підкреслити практичний характер семінарських занять через тренінги/вправи;

- вміння застосовувати основні терапевтичні техніки з позитивним ефектом у відновленні людей з особливими потребами;

- навчання навичкам розробки та впровадження індивідуальних компенсаторно-відновлювальних програм для людей з особливими потребами;

- навчання/відпрацювання вміння застосовувати сучасні методики викладання-навчання;

- оцінювання спеціальних мов, що використовуються у спеціальній/інтегрованій/інклюзивній освіті.

В цьому контексті слід зазначити, що в Україні програма підготовки фахівців у галузі спеціальної та інклюзивної освіти має широке охоплення, її бенефіціарами є вчителі, які є випускниками всіх бакалаврських спеціальностей, які бажають долучитися до інклюзивної освіти, корекційної освіти та розробки навчальних програм, а також зробити свій внесок у розвиток цього виду діяльності¹¹. Для вчителів в інклюзивних закладах України основні наслідки структуровані за такими напрямками:

- зміна ставлення;

- професійний розвиток;

¹¹ Бондаренко Ю., Воротинцева О. Мережева форма здобуття освіти як модель реалізації індивідуальної освітньої траєкторії для дитини з порушеннями інтелектуального розвитку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. № 7(101). С. 286–297. <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2020.07/286-297>

- зміна практики роботи в класі¹².

У будь-якій системі освіти, чи то європейська, чи національна, існує підготовка фахівців у галузі спеціальної та інклюзивної освіти, які мають виконувати важливу роль – «вести» дітей/учнів, які потребують особливої уваги і особливих методів. Як зазначає Г. Полякова у своїй роботі, процес підготовки фахівців у галузі спеціальної та інклюзивної освіти складається з двох важливих етапів, а саме: початкова підготовка та безперервне навчання. Початкова підготовка має на меті представити майбутнього фахівця у галузі спеціальної та інклюзивної освіти через конкретні теоретичні та практичні заходи у професійний світ, до якого він готується. Підвищення кваліфікації стосується оновлення, доповнення та спеціалізації теоретичного, методичного, технічного та професійного характеру, через серію навчальних заходів під час професійної практики¹³.

В основу розробки спеціальних рекомендацій щодо підготовки фахівців у галузі спеціальної та інклюзивної освіти лягли закони про освіту України та дотримуються легітимності контенту. На нашу думку, діти з обмеженими можливостями одними з перших виключаються з освіти. Хоча адекватні навчальні матеріали та кращі дані мають вирішальне значення для ефективного навчання, підготовка фахівців у галузі спеціальної та інклюзивної залишається найважливішим фактором. В ідеалі кожна дитина, незалежно від обставин, повинна мати можливість відвідувати найближчу школу. Слід уникати або поступово скасовувати так звані «сегрегаційні» та «інтеграційні» підходи до інвалідності. Однак багато країн настільки далекі від цього ідеалу, що проблему необхідно вирішувати шляхом поступової реалізації права кожної дитини на інклюзивну освіту¹⁴. Важливою стратегією, є заохочення до навчання професіоналів та персоналу, які

¹² Буйняк М. Г. Формування психологічної готовності вчителів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами : автореферат дис. ... канд. психол. наук. Київ. 2019. 19 с. <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/27618>

¹³ Франчук Т. Й. Миронова С. П. Взаємозалежність розвитку інклюзивної освіти та інклюзивного середовища в університеті. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота* / гол. ред. О. Бартош. Ужгород : Говерла, 2022. Вип. 1 (50). С. 290–293. URL <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/44012>

¹⁴ Нічуговська Л. І., Ніколенко Л. М., Липа В. О. Підготовка майбутніх педагогів до інноваційної діяльності в сфері спеціальної освіти: можливості тренінгових технологій. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Педагогічні науки»*, 2021. Вип. 4. С. 37–43. <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2021-4-37-43>

працюють з людьми з інвалідністю, з метою покращення надання підтримки та послуг, гарантованих цими правами¹⁵.

Дослідження наукової літератури показали, що відсутність впливу підготовки фахівців у галузі спеціальної та інклюзивної освіти у країнах, що розвиваються пояснюється її низькою якістю та недостатнім охопленням. В результаті багато фахівців не в змозі задовольнити потреби своїх учнів, особливо коли класи переповнені. У багатьох країнах існує розрив між початковою підготовкою вчителів, яка часто носить дидактичний і теоретичний характер, і реаліями викладання в класі. Щоб зробити викладання більш ефективним, до педагогічної освіти слід підходити з точки зору безперервного професійного розвитку, включаючи практики та систему наставництва. Для досягнення цієї мети важливо, щоб початкова підготовка забезпечила їх інструментами для розуміння та реагування на потреби дітей, у тому числі з обмеженими можливостями.

Основним завданням системи освіти України є визначення та аналіз наслідків заходів, спрямованих на те, щоб зробити школи більш інклюзивними. Система освіти повинна забезпечити, щоб секторальні плани вирішували такі питання: як забезпечення вчителів через призму інклюзії, чи достатньо допоміжного персоналу та вчителів для дітей з особливими потребами, і чи правильно вони розподіляються. Необхідно також поставити запитання про роль інших ключових суб'єктів, таких як районні чиновники, включаючи інспекторів та радників, та їхні зв'язки з громадами. Розробка основ для впровадження інклюзивної освіти, яка буде спиратися на європейський досвід є перспективною. Аналіз літератури показує, що багато країн, що розвиваються вже досягли прогресу в цій сфері. Нарешті, ми не повинні забувати, що диференціація учнів у класі є важливою, якщо ми хочемо задовольнити навчальні потреби всіх дітей, включаючи тих, хто має інвалідність. Адаптація до різноманітних потреб у навчанні лежить в основі інклюзивної освіти, а отже, навчання для всіх.

3. Рекомендації по загальним компетенціям для фахівців у галузі спеціальної та інклюзивної освіти

Перехід від традиційної до інклюзивної освіти є викликом для вчителів і питання їх представництва в її реалізації є першочерговим. Пропонуємо синтез перехресних компетентностей на різних етапах професійного розвитку вчителів, зосереджуючись на їхніх уявленнях

¹⁵ Готюр О. І. Деніна Р. В., Волинський Д. А., Кочержат О. І. Роль науково-дослідницької роботи студента у формуванні майбутнього фахівця. *Art of medicine*, 2019. № 3. С. 85–88. <https://art-of-medicine.ifnmu.edu.ua/index.php/aom/article/view/368>

для виявлення факторів, які можуть сприяти їх прогресу в напрямку інклюзивної освіти. Цей синтез виявляє у більшості майбутніх або молодих викладачів фіксації уявлень про конкретні потреби учнів. Професійна інтеграція та зарахування до інклюзивної освітньої спільноти можуть змінити ці уявлення. Такий трансформаційний процес полегшується, коли він підкріплюється підтримкою шкільних команд та інклюзивною політикою. Крім того, представляємо різні шляхи для роздумів, щоб врахувати соціальні уявлення при початковій та робочій підготовці спеціалізованих фахівців.

Інклюзивна освіта – це система освіти, яка враховує особливі потреби у викладанні та навчанні всіх дітей та молодих людей, які перебувають у ситуації маргіналізації та вразливості: дітей вулиці, дівчат, представників етнічних меншин, дітей з малозабезпечених сімей, дітей з інвалідністю, дітей з ВІЛ-інфекцією та дітей з обмеженими можливостями. Інклюзивна освіта має на меті забезпечити цим дітям рівні права та можливості в освіті. Це освітній підхід, що ґрунтується на ціннісному ставленні до різноманітності як до збагачувального елементу процесу викладання та навчання і, таким чином, сприяє людському розвитку. Інклюзивна освіта має на меті демаргіналізувати всіх, цінуючи відмінності. Інклюзивна освіта покращує умови освіти для всіх, розвиваючи диференційовану педагогіку¹⁶.

Фахівці у галузі спеціальної та інклюзивної освіти повинні володіти загальними компетенціями. Специфічні компетенції чітко сформульовані в навчальних програмах конкретних дисциплін. З цієї точки зору рекомендації для даної спеціалізації орієнтовані на вчителів, які прагнуть розвинути компетентності в галузі інклюзивної освіти, корекційної освіти та навчального дизайну.

Місія та цілі рекомендацій відповідають основним цілям середньої та довгострокової стратегії розвитку інклюзивної освіти в Україні, а також вимогам Європейської рамки кваліфікацій.

Надані рекомендації спрямовані на послідовну та уніфіковану підготовку студентів, а загальна та спеціальна підготовка в рамках цієї програми забезпечується за допомогою сучасної та всеосяжної навчальної програми.

Завдяки запропонованим рекомендаціям фахівці у галузі спеціальної та інклюзивної освіти набудуть низку компетентностей, що проявляються у конкретних видах діяльності, відповідно до професійних стандартів, таких як:

¹⁶ Готюр О. І. Деніна Р. В., Волинський Д. А., Кочержат О. І. Роль науково-дослідницької роботи студента у формуванні майбутнього фахівця. *Art of medicine*, 2019. № 3. С. 85–88. <https://art-of-medicine.ifnmu.edu.ua/index.php/aom/article/view/368>

- методологічні компетентності (засвоєння та застосування сучасних теорій і концепцій навчання знань, умінь і навичок);
- знання передумов концептуалізації, тобто всі діти можуть навчатися, але не однаково і не в однаковому темпі;
- розробка навчальної програми відповідно до потреб дітей; – використання сучасних методів роботи з дітьми;
- прийняття стратегій викладання, які передбачають ефективне використання навчальних посібників та допоміжних засобів;
- оптимально використовувати просторові та часові фактори з метою підвищення ефективності процесу викладання та навчання;
- організувати навчальну діяльність у різноманітний та привабливий спосіб;
- вміння використовувати міждисциплінарні знання;
- комунікативні та міжособистісні навички (навички вирішення конфліктів);
- комунікативні навички, адаптовані до інвалідності (навички міжособистісного спілкування з викладачами);
- комунікативні навички, адаптовані до інвалідності з вчителями-спеціалістами, вчителями-предметниками, психологами, батьками, іншими людьми, з шкільним закладом, представниками місцевої влади;

Психосоціальні навички:

- здатність розуміти механізми формування психоморальних якостей; вміння налагоджувати та зміцнювати партнерські стосунки; вміння ініціювати та організувати шкільні та позашкільні заходи, що сприяють соціалізації та соціальній інтеграції; вміння максимально використовувати індивідуальні та групові особливості з метою ефективної комунікації, демонструвати позитивне ставлення, самоповагу та визнання цінності інших, навчатися технік самоконтролю та діяти відповідно до демократичних правил);

Навички оцінювання:

- використання нових методів оцінювання, тісно пов'язаних з диференційованим навчанням, розробка інструментів оцінювання на основі нового змісту та цілей навчальної програми, відповідно до індивідуальних та групових особливостей, широкі та глибокі знання критеріїв та стандартів оцінювання, що відповідають обраним завданням оцінювання;
- навички управління кар'єрою (розвиток навичок самонавчання, демонстрація відкритості до інноваційних тенденцій, необхідних для професійного розвитку, через постійне інформування про можливості підвищення кваліфікації та визначення аспектів власної роботи, які потребують оновлення, складання власної програми оцінювання навичок та навчання, самоаналіз власної викладацької діяльності та

засвоєння організаційних знань, прийняття ефективної поведінки для подолання «кризових ситуацій», цінуючи людські якості та дотримуючись етичних принципів, професійно використовуючи методи і прийоми психоповедінкового контролю.

Отже, інклюзивна освіта може покращити успішність дітей, посилити їх соціально-емоційний розвиток, сприяти сприйняттю інших і, таким чином, сприяти більш інклюзивним суспільствам. Щоб вирішити цю проблему, уряди повинні брати участь у цілісному та системному мисленні, заснованому на суворому плануванні.

ВИСНОВКИ

Підготовка фахівців у галузі спеціальної та інклюзивної освіти має вирішальне значення для того, щоб зробити систему освіти України інклюзивною. Наукова література з питань інклюзивної освіти для дітей з обмеженими можливостями підкреслює, що підготовка спеціалізованих фахівців з питань інклюзивної освіти залишається основним бар'єром в країнах третього світу. Останні глобальні звіти свідчать про те, що вплив підготовки фахівців у галузі спеціальної та інклюзивної освіти на покращення її результатів обмежений. Це є прямим аргументом для заохочення покращення підготовки таких спеціалістів.

Отже, місія підготовки фахівців у галузі спеціальної та інклюзивної освіти полягає у підготовці фахівців, здатних впоратися зі зростаючою складністю та динамічністю освітнього процесу сьогодення і майбутнього, в умовах високої економічної та соціальної ефективності та результативності, відповідно до пріоритетів професійного розвитку, встановлених на національному рівні, характеру і типу навичок можливі шляхи розвитку педагогічної кар'єри.

Таким чином, складність сучасної системи освіти України вимагає міждисциплінарного навчання, здатного забезпечити підготовку фахівців у галузі спеціальної та інклюзивної освіти, здатних відповідати вимогам нової освіти. Фахівці, які спеціалізуються на організації корекційної освітньої діяльності є способом виконання його навчально-дослідницької місії, а для тих, хто навчається, – етапом у підготовці та професійному розвитку.

Відсутність доступу до якісної інклюзивної освіти різко знижує шанси дітей реалізувати свій потенціал, навчитися навичкам необхідним для їхнього життя і заробляти на життя в дорослому віці.

Хоча становище таких дітей в Україні, особливо в умовах воєнного стану, все ж таки постійно поліпшується, проблеми все ще існують. Проте є причини і негативних показників серед фахівців: недостатність коштів, стандартів, інструментів або методологій, відсутність

безперервного підвищення кваліфікації вчителів та керівників шкіл, батьки, які не розуміють переваг освіти, слабка або взагалі відсутня комунікація та партнерство між батьками та вчителями, зменшення залучення батьків та опікунів до виховання дітей, дискримінація національних меншин, дітей з інвалідністю та дівчат, насильство над дітьми, терпимість до насильницьких методів дисциплінарного стягнення.

Для дуже багатьох дітей доступ до якісної освіти є щоденною проблемою через такі фактори, як активні воєнні дії, біженство, бідність, дискримінація або відсутність підтримки з боку батьків та громади.

Забезпечення того, щоб усі діти ходили до школи, має важливе значення для їхніх шансів на процвітання. В цьому полягає основна місія фахівців у галузі спеціальної та інклюзивної освіти.

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається проблема підготовки фахівців у галузі спеціальної та інклюзивної освіти. Мета роботи полягає в аналізі галузі інклюзивної освіти, у виділенні проблемних моментів та специфіки у підготовці спеціалізованих фахівців на українському на європейському досвіді. Результати роботи дали змогу визначити робочі місця та функції для випускників, а також конкретні компетенції, які формуються у студентів під час вивчення дисциплін спеціалізації та проходження спеціалізованої практики. Представлено проєкт спеціальної навчальної програми для покращення підготовки інклюзивних фахівців в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойчук Ю. Д., Казачікер О. С. Підготовка майбутніх фахівців до оволодіння технологіями лялькотерапії. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 20–21 трав. 2022 р. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди [та ін.] ; за ред. А. В. Боярської-Хоменко, О. В. Попової. Харків: [б. в.], 2022. С. 207–210. <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/8283>

2. Бондаренко Ю., Воротинцева О. Мережева форма здобуття освіти як модель реалізації індивідуальної освітньої траєкторії для дитини з порушеннями інтелектуального розвитку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. № 7(101). С. 286–297. <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2020.07/286-297>

3. Буйняк М. Г. Формування психологічної готовності вчителів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами:

автореферат дис. ... канд. психол. наук. Київ. 2019. 19 с. <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/27618>

4. Васильєва Г. Організаційно-педагогічні умови формування методичної компетентності працівників освіти інклюзивної форми навчання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 2 (106). С. 194–211. <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2021.02/193-210>

5. Васильєва Г. Формування методичної компетентності педагогічних працівників інклюзивної освіти під час підвищення кваліфікації. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 3 (107). С. 90–98. <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/37731>

6. Готюр О. І. Деніна Р. В., Волинський Д. А., Кочержат О. І. Роль науково-дослідницької роботи студента у формуванні майбутнього фахівця. *Art of medicine*, 2019. № 3. С. 85–88. <https://art-of-medicine.ifnmu.edu.ua/index.php/aom/article/view/368>

7. Немченко С. Г., Голик О. Б. Рефлексивна культура : колективна монографія. Riga : LAP Lambert Academic Publishing, 2018. 200 с. <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.26.32>

8. Нічуговська Л. І., Ніколенко Л. М., Липа В. О. Підготовка майбутніх педагогів до інноваційної діяльності в сфері спеціальної освіти: можливості тренінгових технологій. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Педагогічні науки»*, 2021. Вип. 4. С. 37–43. <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2021-4-37-43>

9. Пехарева А. С., Цегельник Т. М., Саєнко Ю. О. Застосування компетентнісного підходу в підготовці майбутніх педагогів початкової школи в умовах розвитку інклюзивної освіти: досвід країн Східної Європи. *Інноваційна педагогіка* (39). 2021. С. 203–206. <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/12763>

10. Полякова Г. *Розвиток середовищного підходу у вищій освіті в умовах глобальних змін*. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. 4 (78). С. 186–199. <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2018.04/186-199>

11. Сидоренко В. В. Розвиток педагогічного акмепрофесіогенезу в умовах формальної і неформальної післядипломної освіти. Теорія та методика професійно-педагогічної підготовки освітянських кадрів: акмеологічні аспекти : монографія. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2018. 516 с. <https://core.ac.uk/download/pdf/154897735.pdf#page=177>

12. Франчук Т. Й. Миронова С. П. Взаємозалежність розвитку інклюзивної освіти та інклюзивного середовища в університеті. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія:*

Педагогіка. Соціальна робота / гол. ред. О. Бартош. Ужгород :
Говерла, 2022. Вип. 1 (50). С. 290–293. URL [https://dspace.uzhnu.edu.ua/
jspui/handle/lib/44012](https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/44012)

Information about the author:

Kasianenko Oksana Mykolayivna,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Preschool
and Special Education

Mukachevo State University
26, Uzhhorodska str., Mukachevo, 89608, Ukraine